

Prof. dr hab. Marek Kornat
Instytut Historii PAN
Rynek St. Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Opinia o podręczniku autorstwa Ihora Szczupaka:

ІГОР ЩУПАК. «ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ». 10 КЛАС

Otrzymaany do zaopiniowania podręcznik ma jest poświęcony kształtowaniu się świata w XX wieku [Wsieswitnia istorija (riwen standardu)]. Wydawnictwo „Orion”, Kyjiw 2023. Podręcznik liczy 288 stron.

Przede wszystkim z uznaniem należy podkreślić staranność opracowania materiału dla użytku uczniów, który podręcznik ten podaje. Jest to materiał wyraźnie duży. Ocena ogólna musi być wysoka. Duże znaczenie ma obfity materiał ilustracyjny (w tym zwłaszcza mapy, diagramy). Dobrym zabiegiem było wprowadzenie cytatów ze źródeł, co daje uczniowi możliwość zapoznania się choćby z pewnymi ważnymi stwierdzeniami postaci historycznych. Interesujące jest także przywoływanie wypowiedzi historyków – ukraińskich, ale i zagranicznych.

Na uznanie zasługuje używanie w podręczniku (nie tylko tym tu omawianym) pojęcia Europy Środkowej i Wschodniej. Sądzę, że lepiej było odwoływać się do określenia Europa Środkowo-Wschodnia. Zostało ono stworzone przez prof. Oskara Haleckiego w r. 1950 – lecz nie wykorzystuje go autor podręcznika. Jest to ważne, bo wydaje się ów termin lepiej wyrażać tożsamość historyczną naszego regionu niż klasyczny i dychotomiczny podział na Europę Środkową i Wschodnią.

Spotykamy w podręczniku sformułowanie „cud nad Wisłą” (s. 33), które wyraża istotne znaczenie bitwy pod Warszawą, rozstrzygniętej przez polską armię na swoją korzyść. Można by dodać, że wydarzenie to miało duże znaczenie dla zatrzymania ofensywy sowieckiej na zachód, co dało ocalenie Europy Środkowo-Wschodniej od panowania sowieckiego.

Marszałek Piłsudski – nie był premierem aż do 1935 r. Istotnie sprawował władzę jako czynnik decydujący w Polsce, ale urząd ten pełnił tylko w latach 1926—1928 oraz krótko jesienią 1930 r. (Piłsudski rządził poprzez ogólne koordynowanie polityki państwa i wyznaczonych na urząd premiera współpracowników, rezerwując sobie szczególną pieczę nad sprawami wojskowymi i zagranicznymi).

Jako historyk dyplomacji uważam, że wiadomości o stosunkach międzynarodowych w skomplikowanych realiach lat trzydziestych XX w. powinno być nieco więcej. Należałoby wspomnieć choćby układ polsko-nieniecki z 26 stycznia 1934 r. jak i takie koncepcje polityczne jak Pakt Czterech, Pakt Wschodni, czy Pakt Antykominternowski, a przede wszystkim podać pojęcie „polityki równowagi”, którą prowadziła Polska między Niemcami a Związkiem Sowieckim.

Autorytarny charakter rządów w Polsce „pomajowej”, czyli rządzonej przez Piłsudskiego i piłsudczyków nie ulega wątpliwości. Może jednak nie bez podstaw byłoby dodać uściślenie, że był to autorytaryzm dość miękki, czy też łagodny. Przemawia za tą tezą sporo osobliwości tego reżimu – jak choćby zachowanie i legalna działalność partii opozycyjnych, duży zakres wolności prasy, wolne i konkurencyjne wybory samorządowe. Ograniczam się do tych cech najważniejszych.

Nieco więcej uwagi wymagał moim zdaniem pakt Ribbentrop-Mołotow, który był w istocie taktycznym sojuszem dwóch mocarstw totalitarnych, ale też wielkim zamachem na przebudowaną w wyniku I wojny światowej Europę.

Kiedy mowa o Polsce podczas drugiej wojny światowej, sądzę, że nie powinno być zabraknąć pojęcia Państwa Podziemnego. Autor ogranicza się jedynie do wspomnienia o organizacjach konspiracyjnych oraz oczywiście Armii Krajowej.

Na s. 245 mamy informację o tym, że 11-13 lipca 1943 r. siły Ukraińskiej Powstańczej Armii rozpoczęły masowe mordy na ludności polskiej. Autor podkreśla jednak również żołnierze AK organizowali akcje zbrojne na ukraińskie wsie. Wspomina się o „bratobójczej wojnie” i jej następstwach w postaci „dziesiątków tysięcy Polaków i tysiącach Ukraińców”.

Przy omawianiu Powstania Warszawskiego (s. 251—252) autor wspomina, że sowieckie naczelne dowództwo postanowiło nie przystępować do żadnych działań z pomocą Armii Krajowej. Jest z pewnością ważne, że decydowały o tym względy polityczne. Niemcy mogli rozprawić się z siłami powstańczymi, Sowieciom było to na rękę, bo wyczerpanie kraju ułatwiało instalację reżimu typu komunistycznego.

Proces stanowienia władzy komunistycznej w Europie Środkowo-Wschodniej – z pewnością wymagałby mocniejszego podkreślenia informacji o masowym fałszowaniu wyborów w Polsce i wyeliminowaniu z udziału w wyborach właściwie wszystkich organizacji politycznych (niekomunistycznych) z wyjątkiem PSL oraz Stronnictwie Pracy (które zresztą zaraz rozbito). To fałszowanie oraz restrykcje godzące w pluralizm polityczny były większe niż w jakimkolwiek kraju podporządkowanym Sowieciom po rozciągnięciu żelaznej kurtyny na Europę Środkowo-Wschodnią.

Dobrze się stało, że wyjaśniono też sens pojęcia genocyd (s. 17). Można byłoby nadmienić, że jego twórcą był polski prawnik (narodowości żydowskiej) dr Rafał Lemkin.

*

Podsumowanie mojego komentarza wymaga zaakcentowania, że podręcznik Ihora Szczupaka pokazuje nowoczesne i zrywające z kanonami post-sowieckimi w prezentowaniu na użytek młodzieży szkolnej narracji o przeszłości Ukrainy. Pokazuje to dobrze drogę ukraińskiej strony w kierunku skutecznego przezwyciężenia wszelkich ideologicznych ujęć dobrze znanych z minionego czasu.

Kraków, październik 2023 r.